

O CONTRAMARCĂ DE LA HISTRIA PE O MONEDĂ EMISĂ LA SARDES, LYDIA

Corneliu Bogdan Nicolae Beldianu*

Abstract

In this paper is presented a coin issued by city Sardes (Lydia) in the centuries II-I BC. The coin features an **interesting countermark, type „four-spoke wheel”, attributed, long ago, to the city of Istros.**

The countermark „four-spoke wheel” has previously appeared on only five coins, all of them being monetary issues of the „scythian” king Kanites, of type „head of Heracles/bow and club”. The coins of the „scythian” king Kanites, widely are dated during the second and first centuries BC.

Questions generated by these first observations are numerous and they have generated passionate and exciting discussions.

Key words: Istros, countermark, Sardes, Lydia, bronze coin.

De peste un secol una din preocupările majore ale numismaticii românești a fost studiul emisiunilor monetare ale coloniilor grecești vest-pontice, în special al celor aflate pe teritoriul României (Histria, Tomis, Kallatis). În pofida **uriașului material publicat până acum sunt încă foarte multe aspecte ale activității monetare din aceste colonii, încă departe de a fi fost pe deplin clarificate.** Pentru început am aminti doar câteva dintre acestea, specifice perioadei de dinainte de stăpânirea romană asupra zonei cuprinse între Dunăre și Marea Neagră: cronologia emisiunilor autonome, fenomenul contramarcării monetare și relația cu monedele emise de alte orașe sau entități statale.


O mică monedă, emisă în Asia Mică, la Sardes în Lydia, fără loc de descoperire asigurat¹, poate aduce însă ceva lumină în amintitele probleme, asta dacă nu cumva, va genera mai multe întrebări decât răspunsuri.

Descrierea monedei:

AE, ↑ 15 mm, 3,2 grame.

Av. Capul lui Apollo laureat spre dreapta. În partea de jos a flanului monetar **contramarcă de forma unei roți cu patru spițe, ce se unesc într-un „buton” central proeminent², diametrul contramărcii: 6,5 mm.**

Rv. ΣΑΡΔΙ-ΑΝΩΝ scris deasupra și sub o măciucă, în dreapta monogramă incertă, totul înconjurat de o cunună de stejar.

Monograma de forma - 

* Societatea Numismatică Română, București.

E-mail: beldianub@yahoo.com

¹ Moneda se află într-o colecție privată, fiind achiziționată, împreună cu o altă monedă emisă la Dionysopolis (Moesia Inferior) pentru Severus Alexander, la o licitație publică a unui anticar din Cipru, licitație desfășurată pe sit-ul www.ebay.com. Mulțumim și pe această cale pentru permisiunea de a o publica.

² Contramarcă este identică cu aversul emisiunilor histriene de tip „roată cu patru spițe”, descrierea lor fiind identică (a se vedea Talmațchi 2011 100).

Ref. SNG Copenhagen, AV/RV descris la nr. 470-482, dar pentru moneda noastră monogramă incertă sau necuprinsă de catalog³.
Datare: secolele II-I a.Chr.



Fig. 1 - Monedă bătută la Sardes (Lydia) care prezintă pe avers o contramarcă histriană de tip „roată cu patru spițe”.

Evident punctul maxim de interes este asigurat de contramarca aflată pe reversul monedei în discuție. Indiscutabil este vorba de o contramarcă a Histriei, ce reproduce roata solară de pe (am spune noi) reversul uneia din cele mai cunoscute și numeroase emisiuni autonome de bronz ale acestui polis.

Înainte de a intra în discuțiile legate de această contramarcă constatăm că întrebările legate de fenomenul contramarcării monedelor în lumea greco-romană în general, în cea vest-pontică în special (ca să reducem cumva aria geografică de interes) sunt mult mai numeroase decât răspunsurile oferite până acum.

Prima întrebare se leagă de natura acestui act. Fenomenul contramarcării în orașele vest-pontice are aceleași semnificații și resorturi în perioada autonomă (epoca greco-elenistică) și în cea provincial romană?

Celelalte două întrebări („unde?” și „când?”), deși aparent simple, sunt cât se poate de delicate și complexe. Întrebarea „unde erau contramarcate monedele?” poate avea multiple posibile răspunsuri, ce fiecare poate schimba într-un fel natura fenomenului: la monetărie, la intrarea în oraș, templu, teatru sau baia publică, în zona comercială a orașului etc.

Întrebarea „când a fost contramarcată moneda” este de asemenea foarte importantă și cuprinde două nuanțări principale: „la efectuarea plății?” sau „la reintroducerea monedei în circulație?”. Răspunsurile la aceste întrebări și la multe altele pleacă de regulă, în lipsa unor dovezi arheologice sau epigrafice concrete, de la argumentul „credem că...”. Probabil principalul punct de plecare în acest demers ar trebui căutat în legea ateniană a lui Nikophon, din anul 375/4 a.Chr. (Van Alfen 2005 215). Aceasta enumera cinci tipuri de monede care pot fi găsite circulând în *agora* (toate având un „design” athenian - *kharaktēr*): monede ateniene, imitații bune ale monedelor ateniene (realizate din argint și având o greutate similară), monede având miezul de bronz placat cu argint, monede având miezul de plumb placat cu argint și monede frauduloase în alte feluri (poate greutate neconformă sau titlul argintului

³ O monedă realizată cu aceeași ștanță de revers a fost vândută la licitația casei „Roma Numismatics Limited” din 31.01.2015, lot 262.

scăzut – din păcate legea aici nu intră în detalii, probabil tocmai pentru a acoperi un spectru cât mai larg al contrafacerii monetare). Conform acestei legi sunt acceptate în circulație doar monedele din primele două categorii enumerate, condițiile acceptării fiind: realizarea lor din argint bun și într-un stil (*kharaktêr*) athenian (Van Alfen 2005 324). Din această lege transcede importanța deosebită a *kharaktêr* –ului unei monede în lumea greacă și faptul că piața (*agora*) este cea care „reglează” circulația monedelor. Iar informația ar putea oferi un prim răspuns în ceea ce privește semnificația contramărcilor în epoca greco-elenistică: ele puteau avea menirea de a oferi monedei un *kharaktêr* „local”, care să le permită a fi acceptate în cetate.

Cum nu ne-am propus să rediscutăm fenomenul contramărcării monedelor în antichitate, ne oprim aici cu considerentele legate de acesta și mai departe ne limităm la a discuta doar despre contramarca histriană de tip „roată cu patru spițe”. Contramarca de tip „roată cu patru spițe” este de mult timp cunoscută, fiind pentru prima dată publicată în 1914 de Netzhhammer (Canarache 1950 243), pe o monedă a regelui scit Kanites (pl. 1, nr. 1). V. Canarache reia în discuție această monedă în 1933-1934⁴ și în 1950 (Canarache 1950 243), punând contramarca de tip „roată cu patru spițe”, indiscutabil, pe seama Histriei. Celebra monedă a arhiepiscopului R. Netzhhammer, cunoscută lumii științifice vreme de zeci de ani doar prin intermediul desenului publicat în 1914, a fost vândută la data de 01 Iulie 2015, la o licitație publică, pe sit-ul www.ebay.com, de către casa de licitații „Numismatic Cabinet – D. Marciniak” din Polonia⁵.



Fig. 2 - Moneda arhiepiscopului R. Netzhhammer.

Ultimii ani au scos la lumină alte câteva monede care poartă această contramarcă, toate fiind emise în numele regelui Kanites. Este vorba de o monedă dintr-o colecție particulară din România (pl. 1, nr. 2) (Talmațchi, Șandor 2007 47) și alte trei monede apărute la licitații publice internaționale (pl. 1, nr. 3-5)⁶.

⁴ Canarache 1933-1934 69/fig. 12. Moneda are dimensiunile: 24 mm, 8,20 g și prezintă o gaură deasupra efigiei.

⁵ Datele tehnice ale monedei prezentate în cadrul licitației sunt: 22-24 mm, 7,41 g.

⁶ Prima monedă (Pl. 1, 3), publicată anterior (a se vedea Manov 2017 31), a fost vândută de casa de licitații „Gorny & Mosch Giessener Münzhandlung”, la Auktion 208, 16 October 2012, No. 1191. A doua monedă (Pl. 1, 4) a apărut la licitația casei „Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG”,

Cele cinci monede ale regelui Kanites, **ce poartă contramarca de tip „roată”, sunt monede de același tip**, ce au reprezentat pe avers capul lui Heracles acoperit de blana leului din Nemea, iar pe revers au reprezentate: o măciucă și o tolbă, însoțite de legenda: ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΑΝΙΤΗΣ, însoțit (sau nu) de numele unui magistrat monetar (ΑΠΙΣ⁷ și ΒΙ⁸ - care se întregește cel mai probabil ΒΙ(ΖΩ) - Draganov 2010 31). Sunt monede cu flanul mare (cca 22-24 mm), iar contramarca a fost aplicată mereu în același loc, respectiv în colțul din stânga jos a efigiei de pe avers (pe ceafa personajului). Poziția contramărcii este identică și în cazul monedei noastre, doar că aici imprimarea descentrată a efigiei de pe avers față de flanul monedei și dimensiunea redusă a acesteia face ca poziția contramărcii să fie în partea mediană jos a monedei, dar tot pe ceafa zeului.

Grija pentru poziționarea contramărcii în același loc⁹ și faptul că aproape toate monedele (cu excepția emisiunii de Sardes) sunt emisiuni de același tip pentru regele Kanites, arată destul de clar că toate monedele au fost contramarcate, cel mai probabil de o singură persoană, într-un orizont de timp foarte scurt. Mai mult îndrăznim să avansăm ideea că această contramarcă a fost aplicată la puțină vreme după baterea monedelor împăratului Kanites de tip „Herakles”, cele cinci monede de acest fel făcând cel mai probabil parte dintr-un lot compact de astfel de monede.

Această observație este foarte importantă, căci ea poate servi ca reper cronologic pentru toate entitățile numismatice aflate în discuție: contramarca histriană, monedele histriene de tip „roată”, monedele lui Kanites de tip „Herakles” și (nu în ultimul rând) monedele bătute la Sardes de tip „Apollo pe avers și măciucă pe revers”.

În primul rând, contramarca histriană de tip „roată cu patru spițe” are un profund *kharaktēr* histrian, fiind identică cu aversul sau reversul¹⁰ arhicunoscutelor emisiuni histriene de același tip, date de B. Pick în sec V-III a.Chr.¹¹. În ultima lucrare majoră dedicată monetărilor autonome vest-pontice G. Talmațchi face un succint inventar al tuturor teoriilor și ideilor legate de datarea emisiunilor monetare histriene de tip „roată cu patru spițe”, teorii care indică producția acestor monede, în serii succesive cu nominaluri paralele (Poenaru Bordea 1997, apud Talmațchi 2011 101), într-un orizont larg de timp, respectiv în secolele VI-IV a.Chr. (Talmațchi 2011 333-336). Cu siguranță contramarca în discuție a fost aplicată în perioada de emitere a monedelor de tip „roată cu patru spițe”, dar considerăm că datarea acestora nu este pe deplin asigurată. Faptul că acest tip monetar, din rândul tipurilor monetare bătute în bronz la Histria, este „unul din cele mai răspândite, după cum reiese în urma săpăturilor arheologice și al descoperirilor fortuite” (Talmațchi 2011 333-336) arată o producție foarte bogată, care cu siguranță s-a întins pe o perioadă extrem de lungă.

Revenind la moneda noastră putem spune, conform SNG Copenhagen V, că tipul monetar „Apollo pe avers/măciucă pe revers”, a fost bătut la Sardes în secolele II-I

Auction 243 din 21.11.2013, lot 4588. În vreme ce a treia monedă (Pl. 1, 5) a fost vândută de „Numismatik Naumann” pe 03.08.2014, Auction 20, lot 29.

⁷ Moneda din colecția privată publicată de Talmațchi, Sandor 2007 și cea vândută de „Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG”.

⁸ Moneda vândută de „Gorny & Mosch Giessener Münzhandlung”.

⁹ În general, în cazul monedele din regiunea vest-pontică, se constată o anumită grijă, în ceea ce privește alegerea locului pe flanul monetar, la aplicarea contramărcilor locale. A se vedea în acest sens Talmațchi 2008 157 și următoarele.

¹⁰ În cazul emisiunilor histriene de tip „roată solară” se consideră de regulă că roata se află pe avers în vreme ce legenda „ΙΣΤ” s-ar afla pe revers. Forma monedelor de acest tip ar părea să sugereze o situație inversă.

¹¹ Este denumirea sub care au fost publicate de B. Pick în AMNG I „Rad mit vier Speichen” („roată cu patru spițe”) a se vedea: AMNG I 151 și 180-182.

a.Chr. Cele mai recente studii datează monedele regelui Kanites, ca și cele ale celorlalți regi „sciți”, tot în secolele II-I a.Chr.¹². Asamblând datele de mai sus reiese că simbolul monetar „roată cu patru spițe” era în uz (sau mai bine spus „încă în uz”) în secolele II-I a.Chr., iar de aici se poate desprinde o uimitoare ipoteză care spune că: emisiunile monetare histriene de tip „roată cu patru spițe” au continuat să fie realizate și în secolele II-I a.Chr.

Această lungă persistență în uz a simbolului monetar histrian „roată cu patru spițe” este demonstrată și de emisiunile bătute de acest tip, ce au pe avers legenda „ΙΣΤΡΗ”, emisiuni monetare cu o datare nu tocmai clară (a se vedea fig. 3¹³).



Fig. 3 - Monedă histriană „târzie” de tip „roată cu patru spițe”.

În final ar mai fi de spus că trecerea în epoca elenistică a unei emisiuni monetare de la Sardes (Lydia) prin Histria, în pofida distanței apreciabile, nu este un lucru inedit, o altă monedă autonomă din Asia Mică, mai exact de la Cyzicus (Mysia), fiind descoperită aici și publicată cu ceva timp în urmă (Histria III 138/nr. 794).

¹² Talmațchi, Andrescu 2008 461, unde sunt amintite propunerile relevante de datare mai vechi și mai noi, și bibliografia asupra subiectului.

¹³ Moneda a fost vândută de casa de licitații „Münz Zentrum Rheinland” la data de 04.09.2013, Auction 167.

Bibliografie

- AMNG I – Behrend Pick, *Die Antiken Münzen Nord- Griechenlands*, Berlin 1898.
- Canarache 1933-1934 – V. Canarache, *Regii sciți și regatele lor dintre Istru și Pontul Euxin – în lumina monetelor*, în BSNR 27-28, 1933-1934, pp. 81-82.
- Canarache 1950 – V. Canarache, *Monetele sciților din Dobrogea*, în SCIV 1, 1950, pp. 213-257.
- Draganov 2010 – D. Draganov, *The Coinage of the Scythian Kings in the West Pontic Area: Iconography*, în AB 3, 2010, pp. 29-52.
- Histria III – C. Preda, H. Nubar, *Histria III. Descoperirile monetare 1914-1970*, București, 1973.
- Manov 2017 – M. Manov, *Countermarked coins of the scythian kings in Dobroudja*, în NSE 13, 2017, pp. 29-47.
- Poenaru Bordea 1997 – Gh. Poenaru Bordea, *Emisiunile monetare din atelierele grecești de pe litoralul românesc al Mării Negre (sec. VI î.Hr-III). Un stadiu al problemei*, în 130 de ani de la crearea sistemului monetar românesc modern, 1997, pp. 56-70.
- SNG Copenhagen V – *Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, vol. V. Ionia, Caria and Lidia*, West Milford, NJ, 1982.
- Talmațchi, Șandor 2006-2007 – G. Talmațchi, I. Șandor, *Despre o monedă de „tip scitic” aparținând lui Kanites*, în CN XII-XIII, 2006-2007, pp. 47-50.
- Talmațchi 2008 – G. Talmațchi, *Despre contramarcarea monedelor orașelor vest-pontice dobrogene în epoca autonomă*, în CN XIV, 2008, pp. 155-188.
- Talmațchi, Andreescu 2008 – G. Talmațchi, G. Andreescu, *Monede de „tip scitic” aflate într-o colecție particulară*, în Pontica 41, 2008, pp. 451-472.
- Talmațchi 2011 – G. Talmațchi, *Monetăriile orașelor vest-pontice Histria, Callatis și Tomis în epoca autonomă*, Cluj-Napoca, 2011.
- Van Alfen 2005 – P. G. van Alfen, *Problems in ancient imitative and counterfeit coinage*, în Z. Archibald, J. Davies, V. Gabrielsen (eds.), *Making, moving and managing the new world of ancient economies 323-31 BC*, London, 2005, pp. 322-354.

Explicația planșelor / Explanation of the plates

Planșa 1 - Monede ale regelui Kanites marcate pe avers cu contramarcă „roată cu patru spițe”.

Plate 1 – Coins issued by king Kanites countermarked on the obverse with a „wheel with four spokes”.



1.



2.



3.



4.



5.

Planşa 1

